

УДК 338.2.

JEL Classification: H73, F41

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК СТРАТЕГІЧНА СКЛАДОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Мельник В.В., к.е.н., доцент

Бобко В.В., к.е.н., доцент

Поліщук О.М., к.е.н.

Уманський національний університет садівництва

Анотація. Сучасна модернізація вітчизняної економіки напряму пов'язана з ефективною інноваційною політикою, яка є стратегічним напрямом соціально-економічного розвитку нашої держави. Тобто сучасна вітчизняна інноваційна політика має стимулювати розвиток та впровадження передових технологій, новітніх послуг та інтелектуального капіталу. Крім того запровадження такої політики є неодмінним атрибутом майбутнього, при умові бажання України інтегруватися до європейського співтовариства.

У статті розглянуто формування напрямів соціально-економічного розвитку держави в період світових глобалізаційних процесів. Відзначено, що в умовах глобалізаційних викликів проблема, пов'язана з підвищенням конкурентоспроможності економіки України, чи не є найважливішим з питань, що потребує негайного вирішення.

Метою статті є обґрунтування необхідності забезпечення розвитку та достатнього рівня захисту інтелектуальної власності в Україні.

Аналіз літературних джерел та зарубіжного досвіду показують, що докорінна трансформація існуючої світової системи, в першу чергу, пов'язана з використанням наукоємних виробництв. Це є підґрунтям для розвитку соціально-орієнтованої ринкової економіки. Важливе значення для вдалого розповсюдження передових технологій має процес комерційного використання інтелектуальної власності.

Проаналізовані дослідження, проведені на національному та міжнародному рівнях, щодо проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Україні, недобросовісної конкуренції і її впливу на інвестиційну привабливість України. При цьому відзначено, що принциповим питанням в розвитку інтелектуального капіталу в Україні є захист прав інтелектуальної власності, як запорука розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва, як важливий фактор забезпечення добробуту населення.

Ключові слова: конкуренція, економіка, держава, інновації, інтелект, капітал, технології, інфраструктура, виробництво, власність.

INTELLECTUAL CAPITAL AS A STRATEGIC COMPONENT OF UKRAINE'S ECONOMIC COMPETITIVENESS

Viacheslav Melnyk, PhD in Economics, Associate Professor

Valentyn Bobko, PhD in Economics, Associate Professor

Oleg Polishchuk, PhD in Economics

Uman National University of Horticulture

Summary. The current national economy modernization is directly related to the effective innovation policy, which is a strategic socio-economic development direction of our country. Thus, modern national innovation policy should encourage the development and introduction of advanced technologies, new services and intellectual capital. Besides, the introduction of such a policy is an essential feature of the future, taking into consideration, the Ukraine's desire to integrate into the European community.

The article deals with the socio-economic development directions' formation of the country during the world globalization. It is noted that in the global challenges conditions, the problem is related to the increase of Ukraine's economy competitiveness is one of the most important issues that needs immediate resolution.

The article aims to substantiate the need to ensure development and sufficient protection of intellectual property in Ukraine.

Analysis of the literature and international experience shows that the radical transformation of the existing world system, primarily associated with the use of high-tech industries. It is the basis for the socially-oriented market economy development. Equally important for successful dissemination of advanced technologies is a process of intellectual property's commercial use.

There conducted research at national and international levels on the problem of intellectual property rights protection in Ukraine considering unfair competition and its impact on the Ukraine's investment attractiveness of. It was noticed that the principal issue in the development of intellectual capital in Ukraine is the protection of intellec-

tual property as a guarantee of international scientific cooperation as an important factor in the welfare of the population.

Key words: *competition, economy, government, innovation, intelligence, capital, technology, infrastructure, manufacturing, property.*

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність економіки України залежить від інноваційної політики, що є головним напрямом у розбудові нашої держави. Використання такої моделі розвитку суспільства передбачає докорінну модернізацію економіки, зростання обсягів виробництва, дотримання пріоритетів сталого соціально-економічного розвитку. Тобто запровадження інноваційної політики є неодмінним атрибутом, якщо Україна має намір інтегруватися до європейського співтовариства і, як наслідок, забезпечити реальні передумови формування суспільного добробуту європейського рівня в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інноваційного розвитку, інтелектуалізації суспільства, підвищення конкурентоспроможності економіки України вивчались в працях таких відомих вчених, як: П. Друкер, Д. Кларк, Ф. Котлер, Г. Менш, Р. Портер, Б. Санто, Р. Солоу, Б. Твісс, Р. Фостер, Й. Шумпетер, Ф. Янсен та ін. Також слід відзначити дослідження вітчизняних вчених у цьому напрямку, таких як: С. Дорогунцов, Б. Данилишин, Ю. Бажал, А. Гальчинський, В. Гаєць, Ю. Пилипенко, В. Федоренко, А. Чухно та багатьох інших.

Невирішені складові загальної проблеми. В умовах глобалізаційних викликів проблема, пов'язана з підвищенням конкурентоспроможності економіки України, чи не першочергове з питань, що потребує негайного вирішення. Одним із шляхів такого вирішення є використання інтелектуальної власності. Так аналіз праць вчених, пов'язаних з вивченням даної проблематики, дає можливість зробити висновок про те, що питання розвитку інтелектуальної власності, інтелектуального капіталу в Україні недостатньо розроблені. Особливо гостро стоїть питання пов'язане з дослідженням процесу комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є характеристика інтелектуального капіталу та захист прав інтелектуальної власності, як запоруки інноваційної політики держави та конкурентоспроможної економіки.

Виклад основного матеріалу досліджень. Т. Фрідман пише: «Глобалізація означає розповсюдження капіталізму вільного ринку на всі країни світу... має свій власний набір економічних правил, котрі базуються на відкритості, дерегуляції і приватизації національних економік з метою зміцнення їх конкурентоспроможності для іноземного капіталу» [1].

На думку Елвіна Тоффлера, глобалізація не є чимось необхідним, вона призвела до зміни просторових і часових відносин, до повної десинхронізації людських відносин на планеті. Масове виробництво, масова реклама і масова культура застаріли. Настає час індивідуалізованого виробництва за допомогою комп'ютера для кожного індивіда. Тоффлер пише, що ми відходимо від масового суспільства і будемо все персоналізувати [2].

Глобалізація ринків, фінансів та виробництва стала можливою завдяки виникненню інформаційної інфраструктури, яку характеризують [3]:

- глобалізація інформаційних послуг, насамперед таких, як сучасні фінанси, страхові, банківські та рекламні послуги, бізнесу, що отримують прибуток за рахунок аналізу та своєчасного надання інформації;
- різке збільшення інновацій у сфері інформаційних технологій за умови, що в останні роки глобалізація стимулює розвиток комп'ютерних технологій і забезпечують співробітництво великих міжнародних організацій;
- зростають швидкість і обсяги інформаційних потоків за рахунок виникнення глобальної інфраструктури.

Сучасні економічні процеси призвели до появи нового чинника підвищення конкурентоспроможності компанії на світовому ринку. Таким чинником є інтелектуальний капітал, який є узагальненим поняттям для позначення нематеріальних (невідчутних) цінностей, що підвищують ринкову вартість компанії. Ставка на інноваційну економіку дозволяє використати ринковий механізм для виведення науково-промислової основи економіки на пріоритетний рівень з переважною реалізацією результатів інтелектуальної діяльності [4].

Зобов'язання України з приведення законів у сфері інтелектуальної власності до стандартів ЄС зумовлюють домінуючу роль права ЄС у розвитку національного законодавства і гармонізації права інтелектуальної власності в межах європейського регіону [5].

В умовах глобалізації світової економіки важливого значення для вдалого розповсюдження нових технологій набуває комерційне використання інтелектуальної власності, що сприяє розвитку світової торгівлі та міжнародному науково-технічному співробітництву. Посилення розподілу праці у сфері науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) та винаходів сприяє значному зростанню ліцензійної торгівлі, а також купівлі-продажу наукомісткої продукції, ліцензій і патентів, ноу-хау, лізингу наукового та виробничого оснащення [6].

Законодавство України про інтелектуальну власність знаходиться у процесі становлення, яке відбувається одночасно з розвитком державності та формуванням соціально-орієнтованої ринкової економіки. Варто відзначити, що вперше термін «інтелектуальна власність» було згадано лише у 1991 році в Законі України «Про власність», на відміну від європейських країн, де цей термін увійшов до юридичного обігу після прийняття у 1967 році Стокгольмської конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності [7].

Щодо стану захисту прав інтелектуальної власності в Україні було проведено дослідження, як на національному, так і на міжнародному рівнях. Навесні 2012 року соціологічна група «Рейтинг» провела опитування серед українців щодо проблеми захисту інтелектуальної власності. Результати дозволяють стверджувати, що українці, з одного боку, розуміють необхідність захисту права інтелектуальної власності, а з іншого, – перекладають усю відповідальність на владу. Якщо акцентувати увагу на дотриманні прав інтелектуальної власності на практиці, то, якщо у людини буде вибір купити копію книжки, передруковану з оригіналу, за ціною, нижчою за оригінал, а за якістю вона майже не поступатиметься оригіналу, то лише 13% респондентів відмовляться від копії і придбають оригінал. Варто звернути увагу на те, що чим молодший вік опитуваних, тим частіше вони користуються Інтернетом і можуть відмовитися від оригіналу книги. 60% опитаних вважають, що дії влади щодо захисту інтелектуальної власності є неефективними [8].

Актуальність питань охорони інтелектуальної власності зумовлюється також необхідністю забезпечення умов добросовісної конкуренції у будь-якій сфері національної економіки (не лише пов'язаній з наукою і високими технологіями). Без цього неможливо забезпечити права громадян як споживачів, боротися з фальсифікацією споживчих товарів, що часто маскуються товарними знаками відомих фірм [9].

Важливо відзначити, що у звіті про глобальну конкурентоспроможність за 2013-2014 рр. Україна займала 133 місце за рівнем захисту прав інтелектуальної власності [10]. Відповідно до цього ж звіту в 2012-2013 рр. Україна знаходилася на 120 місці. Варто зауважити, що показники на 1,1 нижчі за середній світовий показник [11]. Порівняно з попереднім роком Україна втратила 3 позиції, адже в 2011-2012 рр. вона посідала 117 сходинку за показниками захисту інтелектуальної власності [13], а у 2010-2011 рр. – 113 місце [12].

На жаль, і у 2015 році, і у 2016 році в Україні не покращується стан справ, пов'язаний з правами захисту інтелектуальної власності.

Серед головних причин недостатнього рівня захисту інтелектуальної власності в Україні іноземні спеціалісти найчастіше називають «відсутність у держави коштів на патентування та здійснення реєстраційних процедур за кордоном» (54,8%), «низький рівень правової культури в країні» (46,6%), «відсутність належних знань та інформації щодо захисту інтелектуальної власності» (45,2%) [14].

За міжнародним індексом прав власності, що оприлюднюється щорічно Альянсом прав власності (Property Right Alliance), ситуація щодо захисту інтелектуальної власності в Україні за останні роки практично залишається незмінною, адже у 2011 загальний бал сягнув поділки 4,2, а у 2010 – 3,9. Слід зауважити, що Україна залишається далеко позаду таких країн, як Фінляндія або Швеція, які мають загальний рейтинг 8,6 або 8,5 [15].

За результатами 2016 року показник Індексу прав власності України зберігся на рівні 2015 року – 3,9 пункти з 10 можливих. У результаті в світовому рейтингу наша країна опустилася на 115 місце з 128 (у минулому році Україна займала 109 місце з 129). При цьому в регіональному рейтингу Україна зайняла передостаннє 19-е місце в Східній Європі і Центральній Азії, випередивши лише Молдову [16].

Автори рейтингу стверджують, що стан захисту прав власності є важливим фактором добробуту населення. Дослідження підтверджують, що чим більше балів має країна за Індексом прав власності, тим вищим є рівень ВВП на душу населення [17].

Україна вже досить певний період часу займає місце серед країн з недостатнім рівнем захисту інтелектуальної власності, згідно спеціального звіту 301 «Про міжнародний стан охорони прав інтелектуальної власності», який щороку формує Торговельний представник США. І в 2015 році Україна знову входить до Переліку країн пріоритетного спостереження, що пов'язано зі зростанням випадків підробок, включаючи економічне піратство в мережі Інтернет [18].

Крім того, Асоціація виробників програмного забезпечення (Business Software Alliance) щорічно публікує звіт «Глобальне дослідження піратства», де представлено Рейтинг країн за найбільшими втратами в галузі програмного забезпечення від контрафактної продукції. Комерційна вартість неліцензійного програмного забезпечення, встановленого на персональні комп'ютери в Україні, зросла більш ніж на 13%, порівняно з 2010 р., і досягла 647 млн. дол. У 2011 р. Україна посіла 19 позицію в даному Рейтингу. У 2010 р. комерційна вартість неліцензійного програмного забезпечення становила 571 млн. дол. і Україна посідала 22 місце в Рейтингу країн за найбільшими втратами в галузі програмного забезпечення від контрафактної продукції, в той час, як у 2009 р. частка зазначених вище витрат становила лише 272 млн. дол. [19].

Відповідно, споживачі, що за певних умов бажають усвідомлено купувати контрафактну або піратську продукцію, та споживачі, що не зацікавлені або байдуже відносяться до статусу захищеності продукту правом інтелектуальної власності і купують лише піратські товари, стимулюється наявністю багатьох сприятливих чинників і значною мірою залежить від них (таблиця 1) [20].

Таблиця 1 – Чинники, що сприяють наявності попиту на піратську та контрафактну продукцію

Фактори впливу	Умови, що сприяють поширенню контрафакції та піратства
Ринкові	
Ціна	Низька ціна, велика різниця в ціні з оригінальним товаром
Якість продукції	У деяких випадках малі відмінності з якістю оригінального товару
Можливість приховання своїх дій	Легкість приховання неоригінального статусу товару
Доступність товару	Легкий доступ та простота придбання продукції
Споживчі	
Рівень здоров'я	Відсутність або незначний вплив на здоров'я
Рівень безпеки споживання товару та послуг	Відсутність або незначний вплив на безпеку
Особисті доходи	Висока частка витрат на придбання оригінальної продукції
Особисті цінності	Низький рівень поваги до авторських і суміжних прав, продуктів інтелектуальної власності
Інституційні	
Ризик викриття	Низький відсоток викриття
Штрафи та покарання	Низькі штрафи, тенденція до пом'якшення покарань

Висновки. Таким чином, подальший розвиток інноваційної активності в умовах сучасних світових трансформаційних процесів передбачає обов'язковість використання досягнень науки та техніки. При цьому важлива складова майбутніх соціально-економічних змін безпосередньо пов'язана з формуванням інтелектуального капіталу. У контексті вище згаданого набуває актуальності питання ефективної системи охорони об'єктів інтелектуальної власності. Тобто держава має подбати про подальший розвиток інтелектуального капіталу, а відтак створити дієву та ефективну систему захисту об'єктів інтелектуальної власності, що, як наслідок, має стати стимулом для подальшої імплементації наукових досягнень у вітчизняну економіку.

Перелік посилань:

1. Friedman T. *The Lexus and the Olive Tree. Understanding Globalization.* / T. Friedman. – New York: Farrar, Straus, Giroux, 2000. – 490 p.
2. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 2004. – 784 с.
3. Бондаренко В.М. Инновации, информационное общество и долгосрочная стратегия развития России / В.М. Бондаренко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://iee.org.ua/ua/publication//>
4. Сибгатуллина Л.М. Интеллектуальная собственность в условиях глобализации экономических процессов / Л.М. Сибгатуллина // Проблемы современной экономики. – 2010. – № 1 (33) – С.124-127.
5. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавства України / За ред. Ю. М. Капіци: кол. авторів: Ю. М. Капіца, С. К. Ступак, В. П. Воробйов та ін. – К.: Видавничий дім «Слово», 2006. – 1104 с.
6. Манжура, О.В. Інтелектуальна власність як чинник формування економіки знань: [монографія] / О.В. Манжура. – Полтава: Укрпромторгсервіс, 2011. – 179 с.
7. Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності від 14 липня 1967 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/995_169.
8. Проблеми захисту інтелектуальної власності в Україні [Електронний ресурс]/Соціологічна група «Рейтинг». – Режим доступу: <http://ratinggroup.com.ua/products/politic/data/entry/13997/>.
9. Тарасова І.І. Аналіз особливостей управління інтелектуальною власністю підприємства / І.І. Тарасова // Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний стан і тенденції розвитку економіки регіонів в контексті євроінтеграційних процесів». – Ялта, 2007. – С. 119-121.
10. *The global competitiveness report 2013-2014* / World economic forum. – 2013. – 545 с.
11. *The global competitiveness report 2012-2013* / World economic forum. – 2012. – 545 с.
12. *The global competitiveness report 2010-2011* / World economic forum. – 2010. – 516 с.
13. *The global competitiveness report 2011-2012* / World economic forum. – 2011. – 544 с.
14. Греков, І.П. Захист інтелектуальної власності як основа конкурентоздатності національної економіки / І.П. Греков // Управління правами інтелектуальної власності: матеріали науково-практичної конференції, 21 квітня 2011 р. / Відп. за вип. А.М. Куліш. – Суми: СумДУ, 2011. – С. 31-33.
15. 2012 report international property right index [Електронний ресурс] / Property right alliance. – Режим доступу: <http://internationalpropertyrightsindex.org/profile?location=Ukraine>.
16. 2016 report international property right index [Електронний ресурс] / Property right alliance. – Режим доступу: <http://internationalpropertyrightsindex.org/profile?location=Ukraine>.
17. Федулова Л. І. Україна в міжнародних рейтингових оцінках: чинник інноваційно-технологічного розвитку / Л. І. Федулова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5 (95). – С. 39-53.
18. *Special 301 Report* / United States Trade Representative. – 2015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ustr.gov/sites/default/files/2015-Special-301-Report-FINAL.pdf>
19. *PC Software Piracy Rates and Commercial Value of Unlicensed Software* [Електронний ресурс] // 2011 BSA global software piracy study/ shadow market. – 2012. – №9. – Режим доступу до джерела: <http://portal.bsa.org/globalpiracy2012>.
20. Харченко В.Б. Про причини злочинів у сфері інтелектуальної власності / В.Б. Харченко, М.Л. Давиденко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 988. – С. 227-231.

Стаття надійшла: 17.11.2016 р.

Рецензент: д.с.н., доц. Горюнов Д.А.

Рецензент: д.с.н., доц. Пенькова О.Г. (Уманський національний університет садівництва).

